

Trimiterile folosite în lucrare nu sunt unificate, de ex.: Петровский (p. 79, 148) și Petrovskij (p. 99), deși e vorba de una și aceeași sursă.

S-au scris incorect unele denumiri de localități: Ordășeni (p. 98), Ștefan Vodă (p. 29, 35, 99 etc.), Borgani (p. 103), Găgăuzia, deși conform normelor ortografice de scriere a numelor de locuri și localități corect ar fi: Ordășei, Ștefan-Vodă, Borogani, Unitatea Teritorială Autonomă Găgăuză (UTAG).

S-au strecurat mici greșeli privitoare la datele statistice. De ex. la p. 75 numele Gonța este atestat în raionul Hâncești la 185 de persoane, pe când suma tuturor acestor persoane repartizate pe localități dă un număr mai mare. Este regretabil că nu s-a plasat pe cotorul cărții cea de-a doua steluță, indicând volumul doi al lucrării.

Micile inadvertențe semnalate nu pot diminua din valoarea lucrării, deoarece ea răspunde cerinței zilei,

cuprinde reguli clare și exhaustive privind ortografierea numelor de familie și poate servi în calitate de îndrumar pentru activitatea practică a funcționarilor oficiilor stării civile, a secțiilor de pașapoarte, a lucrătorilor instituțiilor de tehnologii informaționale, a unităților de învățământ din republică etc., fiind în măsură să trezească interesul deosebit al specialiștilor în domeniu, studenților, dar și altor categorii de persoane interesate a descifra tainele ascunse în numele de familie.

Neexprimăm încrederea că prioritățile acestei lucrări se vor decela de la sine în curgerea timpului, că va fi apreciată, după cum merită, de specialiști și de publicul larg, rămânând mereu de actualitate.

VIORICA RĂILEANU
Institutul de Filologie al AȘM
(Chișinău)

ALEXANDRU BURLACU. *Vladimir Beșleagă. Po(i)etica romanului. – Chișinău, Gunivas, 2009, 124 p.*

Proza lui Vladimir Beșleagă în noul context literar

Apariția cărții lui Alexandru Burlacu *Vladimir Beșleagă. Po(i)etica romanului* în 2009 constituie un argument serios în favoarea consistenței, diversității necesare și realizării exemplare a proiectului de cercetări critico-literare „Proza basarabeană din sec. al XX-lea. Text. Context. Intertext”. Alcătuită din două compartimente – *Drama „Zborului frânt”* și *Tragedia lui Filimon* –, ea

se prezintă de departe drept cea mai judicioasă interpretare analitico-teoretică a creației unuia dintre scriitorii de frunte ai literaturii române din Republica Moldova și o contribuție neîndoieală la efortul de mult imperios de depășire a nivelului de pătrundere a exegeților în adâncimea mesajului ideatic al operelor luate în discuție și în structura intimă și irepetabilă a textelor respective.

Nu-i vorbă, despre *Zbor frânt* s-a scris relativ mult încă la apariția romanului în 1966 și în anii imediat următori. La 8 aprilie 1967, de exemplu, în săptămânalul „Cultura”, curând după aceea într-o carte de articole și cronici literare citeam – cu referire la romanul lui Vladimir Beșleagă – că „timpurile noi dictează o depășire hotărâtă și principială a realizărilor de ieri”, „*Zbor frânt* face parte din universul de valori durabile ale prozei moldovenești”, „conținutul cărții nu se reduce nicidecum la cercul de probleme «de război», „perceperea, asimilarea tuturor straturilor conținutului cărții lui V. Beșleagă cere eforturi considerabile din partea cititorului”, că „în recenziile de care s-a învrednicit până acum (1969 – I.C.) romanul lui V. Beșleagă criticii se limitează, de obicei, la analiza faptelor «de război», că „eroul romanului lui Vladimir Beșleagă apare anume într-un moment de mare încordare, de criză sufletească, adică într-un moment care în mod obiectiv cere utilizarea de către scriitor a monologului interior”, respectivul exeget de la 1969 constatând că „la V. Beșleagă... n-avem de a face cu aceleași aspecte ale monologului interior, de care fac uz Joyce, Proust, Kafka ș.a.”.

Un articol interesant a scris pe atunci Anatol Gavrilov – *Ecouri în romanul moldovenesc* –, în care încerca să deslușească niște posibile surse occidentale care influențaseră metoda de creație a cutezătorului nostru prozator.

Nu este corect să trecem sub tăcere aprecierile date romanului *Zbor frânt* de patriarhul criticii literare a timpului Vasile Coroban, în special considerațiile acestuia că „pus... în fața destinului său, Isai trebuie să lupte cu el ca să-și salveze viața”. „Combinând în solilocul lui Isai momentele dureroase ale trecutului cu prezentul vitreg pentru erou, care e suspectat că a fost spion al nemților, autorul învederează

conflictual rănille adânci în sufletul unor oameni pe care evenimentele războiului i-au târât, fără voia și consimțământul lor, în vârtejuri cumplite”, constată Vasile Coroban în studiul *Romanul moldovenesc contemporan* (Chișinău, 1979, p. 211). Romanul *Zbor frânt* e tratat de acest cercetător ca moment decisiv în tendința „de a evita cărările bătute ale povestitorului omniscient, încrezut și plat, care face din eroii săi niște crainici ai locurilor comune, uneori constrângându-i să tacă atunci când trebuie să vorbească, să-și spună păsurile, durerile și bucuriile...” (p. 212).

E adevărat că Alexandru Burlacu se referă o dată la Vasile Coroban, citând din studiul eruditului critic afirmația că V. Beșleagă prezintă „un bunel cuminte, blând, și nu rezolvă probleme pe scară mondială, încercând lucrurile, ca alți bunei din romanele noastre”. Dacă ar fi trecut, oricât de succint, în revistă opiniile cercetătorilor anteriori, domnia sa ar fi recreat climatul critico-literar al anilor ‘70-’80, ba chiar și-ar fi făcut lesne simțită necesitatea propriului său studiu recent, de vreme ce colegul Nicolae Bilețchi îi „deschidea”, în 1984, ușa în exegetica est-pruteană, când semnală că Radu Negrescu din *Singur în fața dragostei* de A. Busuioc și Isai din *Zbor frânt* de V. Beșleagă „sunt firi atât de întortocheate, încât cu modalitățile vechi de analiză, bune pentru firile întrucâtva mai rectilinii, ar fi aproape imposibil să-i înțelegi” (*Romanul și contemporaneitatea*, p. 179).

Ceea ce s-a scris despre *Zbor frânt* de-a lungul câtorva decenii întregi a fost insuficient de adecvat și de profund. Adevărul acesta l-a conștientizat, înainte de toate, scriitorul însuși. La un moment dat, el s-a văzut nevoit să arunce lumină asupra propriei sale metode de creație și asupra caracterului principalmente specific al romanului său. Iată-l, în 1972, vorbind

cu Serafim Saka și dezvăluind „contextul psihologic interior” în care a lucrat la primul său roman și, parțial, modalitatea literară îmbrățișată în cazul *Zborului frânt* și, printr-o singură deschidere de paranteză, în cazul celui de-al doilea roman, *Viața și moartea nefericitului Filimon sau anevoioasa cale a cunoașterii de sine* (pe atunci cunoscut cu titlul inițial *Noaptea a treia*).

Pe parcursul anilor V. Beșleagă a făcut nenumărate destăinuri referitoare la specificitatea principială a romanelor sale, la semnificațiile diferitor fapte, acțiuni, gesturi ale personajelor acestora, la modalitatea literară pe care a preferat-o într-un roman și în celălalt, ajungând să polemizeze – uneori foarte drastic – cu recenzenții, îndeosebi cu un academician care a contribuit decisiv la îngroparea manuscrisului poemului tragic despre Filimon Fătu pentru aproape două decenii. În 2006 dezvăluirile făcute de Vladimir Beșleagă au luat forma unei ample cărți – *Dialoguri literare*. E o realizare meritorie pe fundalul întregii noastre publicistici scriitoricești. Pentru noi personal nu e deloc neașteptată afirmația sa că „nici un critic n-a spus încă ceea ce știu eu însumi că am pus în cărțile mele” (p. 19). În afară de unele explicații greu de acceptat, date fiind condițiile draconice în care am fost puși să gândim și să scriem, majoritatea afirmațiilor scriitorului sunt demne de a fi reținute și folosite în exegezele contemporane, bineînțeles cu discernământul necesar. Altfel zis, opiniile prozatorului constituie o a doua sursă pentru investigațiile critice contemporane pe marginea și în miezul ideatic al prozei sale, chiar dacă e necesar și în cazul lor un treaz spirit de discernământ.

Or, dacă prima componentă posibilă a cercetărilor contemporane ale prozei scriitorului, articolele și recenziile publicate la apariția cărților lui în condițiile regimului

comunist de ocupație, este principialmente ignorată de Alexandru Burlacu, cea de-a doua (dezvăluirile lui Vladimir Beșleagă însuși) ni se pare suprasolicitată de Domnia Sa. Dar, nu acest fapt ne miră, de vreme ce cartea *Dialoguri literare* a apărut, în 2006, fiind alcătuită, îngrijită și postfațată de... însuși Alexandru Burlacu. Ne miră faptul că autorul proaspetei exegeze *Vladimir Beșleagă. Po(i)etica romanului* reproșează criticilor de odinioară că au tratat romanul *Zbor frânt* „ca o operă despre război” (p. 9), uitând că așa a considerat-o și prozatorul însuși: „Partea aceea văzută s-a adunat din observații *de război*... Ea venea să se sincronizeze cu literatura sovietică la acea etapă, când modalitățile de interpretare a *războiului* în literatura sovietică multinațională se făceau altfel decât numai din tranșee, decât numai cu arma în mână... Se năștea o modalitate de a vedea și a interpreta evenimentele *războiului* și din alt unghi...” (*Dialoguri literare*, p. 23; aici și în continuare sublinierile din citate ne aparțin. – I. C.).

Vladimir Beșleagă spune cu toată claritatea că a tins să exprime destinul lui Isai „în contextul *confruntării dintre două forțe mari, forța Armatei Sovietice și forța fascismului*, care, deși în declin, dar se mai ținea încă” (p. 24).

Scriitorul e onest față de cititor când, consemnând că „am căutat ca prin destinul acestui băiat (Isai. – I. C.), să vorbesc despre destinul acestui pământ” (p. 24), lămurește că „de lucrurile acestea nu mi-am dat seama atunci, *acum* îmi dau seama” (p. 24). Pe scurt, la apariție romanul *Zbor frânt* a fost înțeles așa cum a putut fi înțeles în atmosfera literară a *timpului*, faptul neconstituind un motiv pentru care reflecțiile critice despre el, emise în anii '70-'90, să fie trecute sub tăcere ori să fie luate în zeflemea, iar unele afirmații de mai târziu ale autorului e cazul să fie prezente anume și numai ca idei

ori aluzii, ci nu ca intenții conștiente ale autorului de la 1966.

Vorbim despre aceste două surse ale discursului critico-literar contemporan mai curând pentru ca utilizatorul cărții *Vladimir Beșleagă. Po(i)etica romanului* să le aibă în vedere și să le înțeleagă corect. Alexandru Burlacu și-a asumat răspunderea de a se baza numai pe dezvoltările scriitorului însuși, uneori fără veșnic necesarul spirit de discernământ. Oricum, el ne-a propus o exegeză binevenită a creației românești a prozatorului. Lectura atentă, cu creionul în mână, a studiului său înlesnește considerabil asimilarea corectă și profundă a mesajului ideatic și a particularităților tehnicii narative în romanele scriitorului. Dezvăluirile cercetătorului merită toată atenția, puținele cazuri în care, după opinia noastră, cade pradă unor afirmații incredibile ale romancierului nefiind o piedică imposibil de depășit în dorința noastră de a înțelege just și adânc proza lui Vladimir Beșleagă.

Există și o a treia sursă de inspirație a exegetului (opiniile de dată relativ recentă ale unor confrăți critici de peste Prut), sursă pe care Alexandru Burlacu o exploatează din plin, onest și cu eficiență maximă. De exemplu, „Vladimir Beșleagă este cel mai important prozator basarabean al secolului al XX-lea, mai important pentru că e modern, mai tehnic și mai complex decât Ion Druță sau decât oricare alt scriitor al provinciei noastre de est” (citată din Ion Simuț *Vârful ierarhiei în proza basarabeană*. – În revista „România literară”, 2005, 21-31 mai). Prea bine, dar la 1966 ori chiar în 1984 nici Ion Simuț, nici vreun alt exeget, oricât de talentat, n-ar fi avut nici curajul, nici posibilitatea de a rosti atare concluzii critice.

În aceeași ordine de idei e cazul să observăm că nici opiniile expuse de prozatorul însuși în 1987 n-ar fi avut vreo șansă de a fi mediatizate la ora apariției romanului, de exemplu – afirmația lui că

personajele *Zborului frânt* „apar ca și cum o singură familie, mai exact un... neam!” (citată din răspunsul dat de scriitor în 1987 „Revistei de istorie și teorie literară”). De aici nu rezultă că Alexandru Burlacu n-ar fi trebuit să le consemneze și să le utilizeze creator în exegeza sa; pur și simplu, dorim să se înțeleagă limpede că articolele și recenziile publicate pe urmele proaspete ale apariției romanului n-au fost atât de simpliste, încât să fie ignorate aproape complet de cercetătorul de mai târziu. Încheiem această digresiune critică spunând că ceea ce este lesne de înțeles și de spus în 2009-2010 n-a fost nici lesne de înțeles, nici posibil de spus până în 1985. Abia după declanșarea *restructurării și transparenței* gorbaciovienne lucrurile au putut fi înțelese mai profund și rostite nestingherit. Și e bine că Alexandru Burlacu ne-a dat, cu o anumită întârziere, cartea *Vladimir Beșleagă. Po(i)etica romanului*. De la înălțimea dezvoltărilor din ultimul timp, distinsul exeget plasează romanul *Zbor frânt* printre operele „deschise”, considerându-l scriere din tipul de proză ionic (în terminologia lui Nicolae Manolescu) „prin multiplicarea punctelor de vedere, prin discontinuitate și eșafodajul subiectului care nu coincide cu fabula, prin selectarea și ordonarea materialului românesc” (p. 43), și afirmă că Isai „se vede singurul chemat să se jertfească pentru a-și salva familia, neamul (cel mic, dar, poate, și pe cel mare – națiunea) de iminenta distrugere și pierire” (p. 29).

Bun cunoscător al teoriei moderne a literaturii, Alexandru Burlacu ne atenționează că „simbolul artistic e capabil să înglobeze, să sugereze noi și noi semnificații, mai ales atunci când romanul e impregnant de miteme, semne sau topoi care sporesc forța lui de simbolizare” (p. 44). Cititorul activ al literaturii noastre, dar neapărat și al studiilor critico-literare, poate beneficia de sugestia exegetului că „relațiile dintre Isai

și Ile pot fi lecturate și ca o nouă variantă de raporturi dintre un Abel și un Cain”, tensiunile amplificându-se și menținându-se la diferite niveluri ale structurii, ale straturilor romanului, de suprafață și de adâncime” (p. 45).

De la o pagină la alta, elevul, liceanul, studentul și – de ce nu? – profesorul și confratele exeget literar află noi și noi sugestii capabile să-l călăuzească în tendința sa de coborâre îndrăzneată în intimitatea romanului: „Anume tehnica punerii în abis, dar și tehnica puzzle, ordonate în structura contrapunctică bine orchestrată, scot în relief ontologia complexă a unei drame cu valoare de simbol” (p. 46), „Narațiunea ca expunere (*telling*-ul) e înlocuită prin narațiunea ca reprezentare (prin *showing*), stilul indirect liber – prin stilul direct” (p. 48), „În câteva secunde sau minute, cât durează scufundarea în apele memoriei, iar în roman pe un spațiu întins, dar segmentat în narațiuni la persoana a treia, la persoana întâi sau, mult mai rar, la persoana a doua, se perindă în fața noastră sau se deschid în lumina blițului diferite scene sau scenete, într-o dezordine a memoriei afective” (p. 52), „*Zbor frânt* e o expresie simbolică a realității trăite, a eșecurilor, a posibilităților ratate. Isai e un fel de Icar care a încercat să se înalțe peste prejudecățile comunității” (p. 57). E adevărat că cititorul va putea înțelege textul studiului numai posedând temeinic terminologia critico-literară de ultimă oră și făcând o certă dovadă că dorește să se edifice efectiv în problemele unui roman cu multe elemente de scriere dorică, însă clasificabil – prin nenumărate aspecte și trăsături esențiale – ca unul ionic.

Cu mult mai complex ca gândire și, respectiv, ca expresie (decât *Zbor frânt*) este romanul *Viața și moartea nefericitului Filimon sau anevoioasa cale a cunoașterii de sine*. Acesta n-a fost înțeles corect nici la ora zămislirii (1969-1970), nici la ora

apariției în volum (1988). Puținele referințe ale criticilor basarabeni la noua lucrare a scriitorului sunt ignorate de exeget, care nu lasă însă fără atenție analiza în adevăr adâncă, făcută de același critic orădean Ion Simuț. Lămurindu-și în primul rând sie cauza opacității exegeților basarabeni vizavi de noua realizare a scriitorului, Alexandru Burlacu o vede înainte de toate în concepția neordinară a ambelor romane de rezistență ale prozatorului: „Mai întâi, materia insolită (pentru realismul de comandă) a acestor două romane e impregnată de nenumărate latențe, imagini, destine, simboluri luxuriante care, raportate la viziunea globală a operei, pot fi actualizate în funcție de cititorul mai mult sau mai puțin avizat, care, deocamdată, întârzie în lecturi «comode», azi fiind mai puțin interesat de tragismul condiției umane, de rezistența omului în fața agresivității, de tragicul ca «act de opțiune» (Jean Paul Sartre)” (p. 63). Dar e și „tehnica polițistă, îmbinată predilect cu memoria involuntară și fluxul conștiinței” (*Ibidem*).

Exegetul contemporan pune accent pe imaginea labirintului, considerată de el „una fundamentală în opera scriitorului”, iar despre celelalte simboluri fascinante – zborul, casa, groapa etc. – spune că acestea „raționalizează, ordonează și explicitează haosul existențial din romanele lui Beșleagă” (p. 64).

De mare putere de sugestie critică este considerația exegetului că „la o posibilă lectură, casa (alias familia), angrenată în mecanismul de simbolizare specific autorului, e revelația unei intuiții extraordinare; casa, în ultimă instanță, e o esențializare artistică a unei stări catastrofale a societății, o anticipare a demolării, a surpării unui proiect utopic” (p. 66).

Alexandru Burlacu găsește o expresie fericită a modului de a exista în literatură al scriitorului, când consemnează

că halucinațiile din discursul narativ au o ordine și o «viteză» a succesiunii lor, s-ar părea, hazardate, dar evenimentele, rotite ca într-un carusel (ne vom da seama pe parcursul lecturii), devin fapte de conștiință și abia în povestirile repetitive, din capitolele următoare, înțelegem mobilul lor causal; acum însă, reluate ca un laitmotiv la sfârșitul celor trei zile și trei nopți de rememorare, autoscopie și reflexe ale labirintului unui destin de mutilat (într-un alt plan, într-un substrat mai profund, de des-țărat) al nefericitului protagonist sunt sesizate ca năluciri aproape lipsite de sens” (p. 76). Ca o continuare firească a aceluiași mod de a exista în literatură „sună” și următoarea observație critică a lui Ion Simuț, citată de exeget: „Starea de confuzie a faptelor se menține pe tot parcursul romanului și e nevoie de un cititor foarte vigilent pentru a înțelege toate conexiunile și pentru a face toate deducțiile. Impresia de bâjbâială prin întuneric, prin pâclă, starea depresivă de imposibilă dezmeticire dintr-un coșmar se mențin copleșitor, compunând scriitura dificilă a unei agonii și a unei incertitudini existențiale. Romanul transcrie procesul obscur de conștiință al lui Filimon din ultimele sale trei zile de viață” (p. 98).

Lectura noii cărți a lui Alexandru Burlacu e dificilă pentru cititorul contaminat de metoda critico-literară dominantă la noi odinioară; doritorul de a se înfrupta din plăcerea contactului cu literatura critică modernă urmează să dovedească interes și pregătire filologică adecvată nivelului de azi, evoluat, al gândirii și expresiei literare. Cartea *Vladimir Beșleagă. Po(i)etica romanului*, fiind prima exegeză critico-literară corespunzătoare statutului interior, original și original (în cadrul literaturii românești est-prutene), al romanelor lui Vladimir Beșleagă, evoluția gusturilor și capacităților interpretative ale potențialului ei cititor până la nivelul presupus de ambele scrieri analizate. Studiul lui Alexandru Burlacu e un exemplu de pătrundere, uneori intuitivă, în magma originală a scrierilor maestrului Beșleagă, în consens cu dezvăluirile făcute de scriitorul însuși și cu structura intimă a operelor supuse investigației critico-literare. E o radiografiere adecvată a romanelor de vârf ale prozatorului în contextul literar instaurat în Republica Moldova după 1985 și, îndeosebi, după 1991.

ION CIOCANU
Institutul de Filologie al AȘM
(Chișinău)

IRINA CONDREA. *Curs de stilistică*. – Chișinău, CEP USM, 2008, 196 p.

Stil sau limbaj?

Orice apariție a unei cărți noi este un prilej de bucurie atât pentru autor, cât și pentru destinatarii acestei lucrări. Doamna Irina Condrea, doctor habilitat în filologie, conferențiar universitar, autoarea „Cursului de stilistică”, apărut la Centrul Editorial-

Poligrafic al USM, are în palmaresul publicațiilor științifice și didactice multe și valoroase cercetări: *Traducerea din rusă în română* (Chișinău, 1999); *Norma literară și uzul local* (Chișinău, 2000); *Comunicarea prin traducere* (Chișinău, 2001); *Semiotica*